

Geliş Tarihi / Received : 04.12.2021 / 12.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 30.12.2021 / 12.30.2021

Araştırma Makalesi - Research Article

TOPLUMSAL ANLAMDA İYİ İLE DOĞRUNUN TARİHSEL BİR İKİLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: KANT'IN "ÖDEV"İ İLE CİCERO'NUN "YÜKÜMLÜLÜK"Ü AYNI ANLAMA MI GELİRLER?

A REVIEW ON THE SOCIALLY GOOD AND RIGHT IN THE CONTEXT OF A HISTORICAL DICHOTOMY: DO KANT'S "DUTY" AND CICERO'S "OBLIGATION" MEAN THE SAME THING?

Mehmet ORPAK^a, Özlem KOÇ^b

ÖZ: Antik Yunan'dan itibaren "zoon politikon" olarak tanımlanan insan, bu anlamda toplumsal bir varlık olması sebebiyle davranışlarını yalnızca kendi istekleri doğrultusunda belirleme şansına sahip değildir. Bu durum, şans kavramından öte hak kavramıyla açıklanmaya girişildiğinde, karşımıza toplumsal değer yargılarıyla ilişkili iki kavram çıkmaktadır: ahlak ve hukuk. Bu iki kavram arasındaki ilişki tarih boyunca düşünürlerce farklı bakış açıları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, toplumsal anlamda iyi olan ile doğru olan arasındaki bu ilişki, Cicero'nun yükümlülük anlayışı ile Kant'ın ödev ahlakı arasındaki bağlantı ya da bağlantısızlık bağlamında incelemeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler : *Ahlak, Hukuk, Ödev, Yükümlülük, Kant, Cicero.*

ABSTRACT: Human being which is described as "zoon politikon", because of being a social creature in that meaning, doesn't have the chance to determine its behaviors according to its wishes only. While this situation is tried to explain within not the concept of chance but the concept of right, we face with two notions, which are related with the social value judgments: morality and law. The relation between these two notions is commented in the frames of different perspectives by thinkers through the history. In this article, that relation which is between socially good and right will be examined in the context of the connection or disconnectedness of Cicero's conception of obligation and Kant's duty-based ethics.

Keywords: *Morality, Law, Duty, Obligation, Kant, Cicero.*

^a 0000-0001-9283-3576, Yüksek Lisans Öğrenci, Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Programı orpakmehmet@gmail.com

^b 0000-0003-4607-8869, Doktora Öğrenci, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Psikolojisi Doktora Programı, ozlemkoc1703@gmail.com

1. GİRİŞ

İnsanların, bir arada topluluklar halinde yaşamasını iş bölümü ve uzmanlaşma temeline dayandıran Weberyen toplum kuramcılarında da aynı durumu, insanlar arasındaki sözleşmeye dayandıran sözleşme kuramcılarında da çok zaman önce yaşamış olan düşünür Aristoteles'in toplum felsefesi, insanın "*zoon politikon*", yani politik-medeni-toplumsal bir hayvan-varlık olduğu ön kabulüyle başlar. Bu ön kabul insanın yalnızca kendi arzu ve istekleri veyahut duygu ve düşünceleri doğrultusunda hareket edemeyeceği sonucunu doğurur. İnsan, kendisine dair yapılan tanımlamadaki varlık ya da hayvan (*zoon*) kısmından kaynaklı olarak bu şekilde davranmak istese dahi, onun toplumsal ya da politik (*politikon*) kısmı, bir takım sınırlar yaratmaktadır.

Bu anlamda, bireyin özgürlüğü toplumun üyesi olan diğer bireylerin özgürlükleri ile rastlaştığı noktada, insanın neyi, nasıl eylemeye hakkı olduğu sorusu ortaya çıkar. Buradaki hak kavramı, hukukun temelini oluşturmakla birlikte; hak olan ile doğru olan arasındaki ilişki, hukuk ile ahlak arasında çetrefilli bir bağlantı meydana getirmektedir. Bu bağlantı Türkçe'deki "*hak yol*" kavramı üzerinden anlaşılabilir. Bu kullanımda hak kavramının doğruluk ile olduğu kadar iyilik ile de ilişkili olduğu bilinmektedir. İslam felsefesinin iyi olanla doğru olanı bir ve aynı olarak tanımlaması bu durumun ilk sebebi değil, daha çok sonucudur. Bu durum İslam düşünürlerinin Platon ile Aristoteles'in eserlerinden yaptıkları çıkarımlara dayanır. Dolayısıyla, hak ile iyi ve doğrunun karmaşık ilişkisi evrensel bir konu durumundadır.

Ahlaki hukuk ile ilişkili hale getiren evrensel felsefi temeller bu konunun, farklı çağlarda, farklı yerlerde yaşamış olan iki düşünürün, toplum kuramlarının merkezlerine koydukları iki yakın ancak farklı kavram üzerinden incelenebileceğini göstermektedir: yükümlülük, ödev. Bu çalışmada, yukarıda kurulan bağlantılar ışığında; iyi olan (*ahlak*) ile doğru olanın (*hukuk*) arasındaki ilişki, Immanuel Kant'a ait "*ödev*" ve Cicero'ya ait "*yükümlülük*" kavramlarının birbirine benzeyen ve birbirlerinden ayrılan özellikler çerçevesinde araştırılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde, yukarıda sözü edilen bağlantı, o bağlantının temellerinin kurucusu sayılan Aristoteles'in ahlak felsefesi ile politika felsefesi alanında birbirlerini tamamlayıcı biçimde yazdığı iki eser kapsamında incelenecektir. Gereken temel bu şekilde kurulduktan sonra, çalışmanın merkezi olan ikinci ve üçüncü bölümlerde, tarihsel sırayla, önce Cicero'nun *Yükümlülükler Üzerine* ve *Yasalar Üzerine* adlı eserleri üzerinden, onun yükümlülük kavramına yüklediği anlam; sonra Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserleri üzerinden, onun ödev kavramına yüklediği anlam ve bu iki düşünürün fikirleri arasındaki ilişkiler araştırılacaktır. En nihayetinde, sözü geçen tüm eserlerdeki fikirler üzerinden yapılan karşılaştırmalar neticesinde; iyi olan ile doğru olanın ya da ahlak ile hukukun ilişkisi tarihsel anlamda incelenmiş olacaktır.

2. AHLAK İLE HUKUK İLİŞKİSİNİN TEMELLENDİRİLMESİ: ARİSTOTELES'TE ETİK VE POLİTİKA DÜŞÜNÇESİ

Antik Yunan felsefesinde 'doğru' üzerine Aristoteles'ten önce, onun hocası olan Platon akıl yürütmüştür. Ancak onun doğru olan ile iyi olanı ve bu bağlamda adil olanı bir ve aynı şeylermiş gibi ele alan bir tutum içinde olduğu bilinmektedir. Bu ilişki böylece adalet kavramı üzerinden kurulmaya çalışıldığı takdirde çetrefilli hale gelmektedir. Çünkü Erkızan'ın da ifade ettiği gibi, "adalet bir erdem olarak bireyin diğerleri ile ilişkisinde somutlaşırken, toplumsal kurumların sahip olması gereken en temel erdem olarak da kendini gösterir" (Erkızan, 2012, s. 33). Buna karşın Aristoteles, ahlak ve politika üzerine yazmış olduğu, birbirini tamamlayan iki eserinde ahlaki anlamda iyi olan ile politik yani toplumsal anlamda doğru/adil olan üzerine ayrımlar içeren tanımlamalara girişmiş görünmektedir.

Aristoteles, bu işe *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde önce iyi olanın ne olduğu üzerine bir arayış başlatmak suretiyle girişir. Buna göre; "yapılanlarda kendisi için istediğimiz, başka şeyleri de onun için istediğimiz bir amaç varsa ve her şeyi bir başka şey için tercih etmiyorsak bunun iyi ve en iyi olacağı açık"tır (Aristoteles, 2017, s. 9-10). Bu açıklama onun araştırmasına bizzat 'kendinde iyi olan' ile başladığı anlamına gelir. Bu anlamda, 'kendinde iyi olan' toplumsal yaşamdan ayrı bir kavram gibi

düşünülebilir. Ancak Aristoteles'te bireysel olan ile toplumsal olanın çizgileri çizilmişse bile bu çizgiler henüz müphem durmaktadır.

Aristoteles'e göre, iyi olanın hangi bilim ya da uğraş alanının işi olduğu şu şekilde açıklanır: "Siyaset böyle bir bilim olarak görünüyor, çünkü kentler için hangi bilimlerin gerekli olduğunu, hangilerini, kimlerin ne kadar öğrenmesi gerektiğini belirleyen odur" (Aristoteles, 2017, s. 10). Buradan bakıldığında Aristoteles'te siyasi/politik ya da toplumsal olanın iyi tanımında belirleyici olduğu noktasına varılır, ancak yine de bu araştırma bu noktada bitmez; yeni başlamaktadır. Çünkü Aristoteles, yaşam biçimlerini; haz yaşamı, siyaset yaşamı ve "teoria" yaşamı olarak üçe ayırdıktan sonra şöyle yazar: "Geneli araştırmak ve nasıl anlaşıldığını soruşturmak belki daha iyi olacak. (...) Hakikati korumak için alışkın olduklarımızı bir yana bırakmak daha iyi, hatta gerekli görünüyor, filozof olduğumuza göre; her ikisini de sevsek bile, hakikate öncelik tanımak yerinde olur" (Aristoteles, 2017, s. 13-14). Bu sözü ile onun artık toplumsal anlamda iyi olan ile teorik olarak iyi olanı ayırdığı anlaşılır. Böylece denilebilir ki hukuk ile ahlakın birbirinden ayrılıklarının olacağı kabul edilmiştir.

Yine de Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eserinin ilerleyen sayfalarında, iyi olanın temel amaç olduğu ve buradaki esas gayenin de 'mutluluk' olduğunu yazması işleri yine karmaşık hale getirecektir. Çünkü "yapılanların amacı olarak mutluluk, kendisi amaç ve kendine yeter bir şey olarak görünüyor". Ve 'kendine yeter' ile kastedilen; "kişinin tek başına olması, yalnız bir yaşam sürmesi değil, ana-babası, çocukları, karısı, dostları ve yurttaşlarıyla birlikte olmasıdır, çünkü insan doğal yapısı gereği toplumsaldır" (Aristoteles, 2017, s. 17). İşte 'zoon politikon' olarak tanımlanan insanın iyi olan ile adil olan arasındaki ayrımı burada ortadan kalkmış gibi görünmektedir ve bunlar neticede insanı mutluluğa götüren 'kendine yeter'lik ilkesinden başka bir anlama gelmezler.

Aristoteles, eserin devamında en iyi şeyin mutluluk olduğunu ve bunun da '*ruhun erdeme uygun etkinliği*' demek olduğunu ifade eder. Ona göre siyasetin de amacı '*en iyi*' olduğuna göre, siyaset adamı, erdemin ne olduğunu anlamalıdır. Bu doğrultuda, siyaset adamının önce ruhu araştırması gerekir. İşte bu araştırma sonucunda şu sonuca varılır ki, insan ruhunda ya da genel deyişle insanda "biri düşünce erdemi, diğeri ise karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır". Ve bu erdemlerden "düşünce erdemi daha çok eğitimle gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir, adı da bu nedenle küçük bir değişiklikte alışkanlıktan; 'ethos'tan gelir" (Aristoteles, 2017, s. 29-30). Bu noktada yapılan bu ayrım, adaletin farklı anlamlarına ilişkin girişilecek tanımlamalara temel oluşturması bakımından önemlidir. Buna göre karakter erdemleri olarak; yiğitlik, ölçülülük, cömertlik ve yüce gönüllülük geniş açıklamalarla birlikte sayıldıktan sonra, söz gelir ve 'adalet'e dayanır.

Aristoteles'e göre, adalet bir anlamda, kendisinin bir atasözünü alıntılıyarak açıkladığı üzere, kendisinde "bütün erdemlerin bir arada bulun"duğu, "kendi amacını kendinde en çok taşıyan erdem"dir (Aristoteles, 2017, s. 92). Bunun yanında Aristoteles adaletin tek bir anlama gelmediğini de kabul eder. Buna göre, "adaletin birkaç çeşidi olduğu ve tüm erdemden başka bir adaletin de bulunduğu açık"tır (Aristoteles, 2017, s. 94). İşte bu noktada Aristoteles, toplumsal anlamda iyi olanla bireysel anlamda iyi olanın aynı şey olmayabileceğini kabul eder: "Çünkü iyi bir insan olmakla iyi yurttaş olmak belki de hep aynı şey değildir" (Aristoteles, 2017, s. 95). Burada yapılan ayrım *Politika*'da da kendine yer bulmuştur. Buna göre; "ahlak yasaları, yapılmış yasadandan hem daha bağlayıcıdır, hem daha temel niteliktedir" (Aristoteles, 2014, s. 125-126). Böylece Aristoteles'te ahlak ile hukukun bu noktada ayrıştıkları ve birbirleriyle ilişki içinde olsalar dahi, en nihayetinde birbirlerinden başka anlamlara geldikleri anlaşılır.

Sonuç olarak, Aristoteles amaç ya da erek olarak gördüğü mutluluğun erdemle, erdemin iyi olanla, iyi olanın kendine yeterlilikle olan bağlantıları ve kendine yeterliliğin toplumsal niteliği üzerine yazdıklarının oluşturduğu ilişkiler ağı içinde iyi olan ile doğru olan arasında bir ayrım yapmamış olduğunu düşündürmektedir. Ancak onun en nihayetinde, yukarıda gösterilen son örnekler çerçevesinde, çok belirgin olmayan çizgilerle de olsa ahlak ile hukuku birbirinden ayırmış olduğu iddia edilebilir.

3. KİŞİNİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA CİCERO'NUN 'YÜKÜMLÜLÜK' KAVRAMI

Cicero'nun M. Ö. son yüzyıl içinde yaşadığı ve ülkesinde devlet adamlığı görevi de yaptığı bilinen Romalı bir düşünür olarak Antik Yunan'ın düşünsel mirasından faydalandığı bilinmekte ve bu husus eserlerinden de anlaşılmaktadır. O bir Roma vatandaşı olarak, Aristoteles'in en nihayetinde ayrıştırdığı kavramlar olan ahlak ile hukuku, ikincisinin lehine olarak yeniden bir araya getirmiş ve bunları bir kılmış görünmektedir. Bu durumu araştırmak adına, onun *Yükümlülükler Üzerine* adlı eserini incelemek yerinde olacaktır.

Cicero bu eseri, tıpkı Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'te yaptığı gibi, oğluna hitaben yazmıştır. Oğlu Marcus'a seslenerek giriş yaptığı eserinin daha ilk sayfalarında, yükümlülük konusunun niçin önemli ve araştırılmaya değer bir konu olduğunu ifade edecektir. Buna göre, "sosyal ya da özel, işle ya da evle ilgili, kendi başına ya da başka birisiyle birlikte hareket ettiğin [edilen] yaşamın hiçbir kısmı yükümlülükten yoksun olamaz" (Cicero, 2018, s. 4). Bu açıdan düşünürü göre, kendisine filozof diyen herkes bu konuya değinmeli, değinmiş olmalıdır. Çünkü, "yaşamda ahlaken doğru olan her şey yükümlülüğün yerine getirilmesinden, yanlış olan her şey ise yine yükümlülüğün es geçilmesinden kaynaklanır" (Cicero, 2018, s. 4). Bu ifade, Cicero'nun yükümlülük kavramına ahlaki bir nitelik tanımlamış olduğunu açıkça göstermektedir. Bu açıdan da, düşünürün bu yaklaşımının ileride değinilecek olan Kant'ın ödev ahlakı ile bir benzerlik içinde olduğu düşünülebilir. Ancak, *Yükümlülükler Üzerine*'nin ilerleyen kısımlarında yükümlülük kavramının toplumsal anlamda, yasal bir sorumluluğa benzer şekilde açıklandığına şahit olunacaktır.

Cicero daha sonra yükümlülüğün ne olduğunu tanımlayacağını ifade eder, bu noktada, eserin temel oluşturan Yunan düşünür Panaetius'un aynı adlı eserinde bu tanımlama işini nasıl es geçmiş olduğuna şaşırdığını ifade eder. Ancak, talihin cilvesi diye tanımlanabilecek bir şekilde, kendi eserinin metninde de bu sözlerden sonraki küçük bir kısım kayıptır (Cicero, 2018, s. 5). Yine de yükümlülük derken neyi kastettiğini anlamak için, onun yükümlülük incelemesini kısımlara ayırma şekline bakmak yeterli olacaktır. Buna göre, "yükümlülük üzerine olan tüm inceleme iki kısımdan oluşur. Biri, iyi şeylerin sınırına, diğeri ise uygulaması yaşamın her alanında onaylanabilir olan ilkelerin önemine ilişkindir" (Cicero, 2018, s. 5-6). Bu bölümlendirme, teorik ve pratik yükümlülük biçimlerine işaret eder görünmektedir. Bu yöntem Antik Yunan düşünürlerinin erdemlere dair yaptıkları ayrımlardan esinlenerek kullanılmış olmalıdır.

Daha sonra ahlaken doğru olan şey ile yararlı olan arasında bir ayırım yapan Cicero, kendi yükümlülük kuramını ahlaken "doğru" üzerine inşa edecektir. Düşünür, yararlı olanı, güdülerin ve eğilimlerin alanında tanımladıktan sonra hızlıca ahlaki doğruluk konusuna eğilir ve ahlaken doğru olanın ne olduğunu araştırır. Ona göre, "ahlaki doğruluk (1) ya kişinin gerçekliği kavramasında ve pratik zekasında (2) ya insanlar arasındaki birlikteliğin gözetilmesinde, insanın kendisini bu birlikteliğe adanmasında ve yaptığı anlaşmalara sadık kalmasında, (3) ya ele geçirilmemiş olan soylu zihnin yüceliğinde veyahut gücünde (4) ya da ılımlılığın ve ölçülülüğün egemen olduğu düzene ve ölçüye uygun olarak yapılan ya da söylenen her şeyde bulunur" (Cicero, 2018, s. 9). Cicero, bu bölümlendirmenin ardından yukarıda saydığı dört durumdan ilkinin diğerlerinden ayırır ve bunu sağduyu, bilgelik ve erdem gibi kavramlarla açıklar. Buradan anlaşılacak odur ki, onun ilk durumda ifade ettiği şey Aristoteles'ten tanışık olduğumuz teorik erdeme tekabül eder. Kaldı ki Cicero zaten diğer üç durumu birbirinden ayrı olarak saymış olsa bile, bir sonraki aşamada bunları bir bütün olarak ele alacaktır.

Düşünür tarafından, söz konusu üç durum içinden de diğerlerini kapsayan olarak seçilen ve odak noktası haline gelen ikinci durum olmuştur. Şöyle ki Cicero'ya göre, "diğer üç kaynaktan en geniş kapsamlı olanı, kendisi sayesinde insanın insanla birlikteliğinin ve ortak yaşamın mümkün olduğu düşüncedir" (Cicero, 2018, s. 11). Bu düşünce ise düşünür tarafından iki kısma ayrılacaktır; "birincisi, erdemin en parlak yüzü olup kendisine bağlı olan insanlara 'iyi insanlar' denilen adalet, ikincisi ise ilkiyle bağlantılı olup iyilikseverlik ya da yardımseverlik olarak da adlandırılabilen cömertliktir" (Cicero, 2018, s. 11). Bu ayırım, bu çalışmanın başlığının sorduğu sorunun cevabını verecek olan ayırımdır, denilebilir. Çünkü ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere, Cicero, kendi yükümlülük kuramını buradaki adalet

kavramı üzerine tesis edecekken, Kant, kendi ödev kuramını yine burada bulunan iyilikseverlikten doğan bir özgürlük anlayışı üzerine kuracaktır. Bu da, bunlardan ilkinin daha çok doğru olana ve dolayısıyla hukuksal olana; ikincinin ise iyi olana ve dolayısıyla ahlaki olana odaklandıkları anlamına gelir. Bu noktada yapılan bu çıkarım çalışmanın sonuç bölümüne yarasır olsa da, söz konusu husus tam bu ayrımın yapıldığı sırada vurgulanmaktadır ki ileride hatırlanabilsin.

Cicero'nun adalet hakkındaki düşüncesine bakılacak olursa; o adaletin ne olduğunu tanımlamadan önce şöyle bir açıklama yapma gereği duyar: “Kendisine iyi bir adam diyebileceğimiz adil bir insan için ziyadesiyle değerli görünen yükümlülüklerin değişmeye zorlandığı ve aksi koşulların gerçekleştiği durumlar hasıl olur” (Cicero, 2018, s. 16). Burada Cicero tarafından, adalet ya da doğruluğa dair Platon'un *Devlet*'in birinci kitabında Simonides'e atfedilen, Polemarkhos'un ağzından dile getirilen ve Sokrates'in derhal çürüttüğü; “Doğruluk herkese borçlu olduğumuz şeyi ödemektir” (Platon, 2015, s. 6) şeklindeki anlayış ele alınacak, yanlışlanacak ve Sokrates ya da Platon haklı çıkarılacaktır. Buna göre, “bazen hakkaniyetle ve sadakatle alakalı olan emaneti geri verme ve verilen sözü yerine getirme gibi davranışları sergilememek ya da gözetmemek adilane olur” (Cicero, 2018, s. 16). Bu açıklamaların ardından Cicero, adaletin temel unsurlarını sayar: “Adalet ilkin kimseye zarar vermeyecek, sonra müşterek yararlar hizmet edecek. Koşullar gerekli olarak değiştiğinde, yükümlülük de değişir, daima aynı kalmaz” (Cicero, 2018, s. 16). Burada sözü geçen unsurlar içinde en dikkat çeken ‘müşterek yarar’ gibi görünmektedir. Çünkü daha önce pratik erdemler olarak anılabilecek ilkelerin adaletten ayrı olarak tanımlananı; “iyilikseverlik ya da yardımseverlik olarak da adlandırılabilir olan cömertlik” de en nihayetinde ‘müşterek’ kavramı ile anlamını bulmaktadır.

Çünkü Cicero'ya göre, “karşılıklı iyilik yapılmasından doğan müşterek bağ da önem taşır, zira iyiliklerin karşılıklı ve istenilerek yapılması, insanları birbirine sarsılmaz bir dostlukla bağlar” (Cicero, 2018, s. 27). Fakat her ne kadar burada iyilikseverlik bağlamında ‘müşterek bağ’ gündeme gelmişse de, yine de adalet bağlamında ‘müşterek yarar’ ve bunun meydana geldiği alan olarak toplumsal alan, yani devlet, Cicero'nun yükümlülük kavramının gözde mekanı olacaktır. Çünkü düşünür, tüm bu tanımlamaların neticesinde şu düşüncesini dile getirir: “Her şeyi akılla ve kalben tartarsanız, görürsünüz ki hiçbir birliktelik her birimizin devletle olan birlikteliğinden daha ciddi ve daha değerli değildir” (Cicero, 2018, s. 27). Bu noktada Cicero'nun yükümlülük anlayışının ahlaki olandan ziyade hukuki olana dair olduğu, daha doğrusu bu iki alanın, ikincisi lehine bir kılındığı anlaşılmaktadır. Bunu anlamak için, düşünürün *Yasalar Üzerine* adlı diğer eserinde sağduyu ile hukuk arasında kurmuş olduğu ilişkiye bakmak yerinde olacaktır. Buna göre, “hukukun başlangıcını yasadan hareketle aramalıyız: Zira o ki doğanın gücüdür, o ki sağduyulu insanın zihni ve aklıdır, o ki hukukun ve haksızlığın kuralıdır. (...) Biz de ona buyurma ve yasaklama isteğini dayatan yazılı metin olarak ‘yasa’ diyeceğiz” (Cicero, 2019, s. 11-12). Burada Cicero'nun yazılı olan yasaların kökenini sağduyuya dayandırmasıyla birlikte, onun yükümlülük kavramının da iyi olandan çok doğru olana; ahlaki olandan çok hukuksal olana dair olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, iyi olan ile doğru olan arasında -belirgin olmayan çizgilerle de olsa- Aristoteles tarafından yapılmış olan ayrımın, Cicero tarafından Roma geleneği içinde doğru olanın lehine olacak şekilde daha da muğlaklaştırıldığı söylenebilir. Ondan asırlar sonra dünyaya gelen Alman düşünür Immanuel Kant ise bu ilişki üzerinde yeniden çalışacak ve Cicero'nunkilere benzer kavramlar ile dengeyi farklı bir şekilde kuracaktır.

4. KİŞİNİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL SORUMLULUKLARI BAĞLAMINDA KANT'IN “ÖDEV” KAVRAMI

Immanuel Kant 18. yüzyılda yaşamış bir Alman filozoftur. Onun ahlak üzerine geliştirdiği fikirler, özellikle de onun ‘ödev’ ahlaki, çağımızda dahi geniş yankılar uyandırmaktadır. Bu anlamda onun ahlak felsefesinden ahlak metafiziğine geçişi önerdiği *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eseri, iyi olan ile doğru olan arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından önemli görünmektedir.

Öncelikle, Kant'a göre ahlak metafiziğinin işi, “olanaklı bir saf ve istemenin idesini ve ilkelerini araştırmaktır; büyük kısmı psikoloji tarafından ortaya çıkarılan, insanın istemesinin eylem ve koşullarını araştırmak değil” (Kant, 2018, s. 6). Zira Kant'a göre bu ikincisi üzerinde çalışanlar, (ahlak yasalarını ve ödevleri) “kaynaklarının farkını dikkate almadan, yalnızca toplamlarının daha büyük ya da daha küçük

olmalarına göre ele alırlar, böylece de yükümlülük kavramlarını oluştururlar" (Kant, 2018, s. 6). Bu ifadedeki 'yükümlülük' kavramı dikkat çekicidir. Böylece Kant, daha eserinin en başında yükümlülükten başka bir ilk ilke tanımlı yapacağını göstermektedir. O, bu tanımlamayı ahlak metafiziği bağlamında gerçekleştirilmeyi vaat eder.

Kant, ahlak metafiziğinin temellendirilmesine dair yürüteceği çalışmanın maksadını da en başta ifade eder. Buna göre, söz konusu "temellendirme, ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunmasından ve saptanmasından öte bir şey değildir" (Kant, 2018, s. 7). Nasıl Aristoteles'in ahlak kuramı, en iyinin, kendinde iyinin araştırılmasıyla başlamışsa, Kant'ın çalışması da yine en üstün iyinin araştırılmasıyla başlar. Buna göre, "dünyada, dünyanın dışında bile, iyi [bir] istemeden başka kayıtsız şartsız iyi olabilecek bir şey düşünülemez", zira Kant'a göre ne doğa vergisi yetenekler ne de talihin başışladıkları kendi başlarına iyi değildirler; çünkü bunlar iyi isteme olmadığı sürece insanı haddini bilmez yapabilirler (Kant, 2018, s. 8). Dahası Kant'a göre, "iyi isteme mutlu olmaya layık olmanın bile vazgeçilmez koşulunu oluşturur" görünmektedir (Kant, 2018, s. 8). Bu noktada, iyilik ile mutluluk arasında kurulan bağlantı yine Aristoteles'in ahlak kuramını hatırlatmaktadır. Ancak Kant ılımlılık ve kendine hâkimiyet gibi erdemleri yine bunların kendi başlarına kötülüğe varabileceklerini düşündüğünden reddeder.

İyi istemenin kendi başına var olan değerini yararlılıkla ilişkilendirmem gerektiği hususu, Cicero'nun ahlaken doğru olan ile yararlı olan arasında yaptığı ayırmada olduğu gibi, Kant'ın düşüncelerinde de vurgulanır: "Yararlılık veya verimsizlik bu değere ne bir şey ekleyebilir, ne de ondan bir şey eksiltebilir. Yararlılık, denilebilir ki, onu günlük alışverişte daha iyi kullanabilmek veya onu henüz yeterince bilmeyenlerin dikkatini çekmek için bir çerçeve olur; onu bilenlere salık vermek ve değerini belirlemek için değil" (Kant, 2018, s. 9). Burada iyi istemenin yararlı olup olmayacağı bahsinden ziyade, meselenin özünün bu olmadığı, yani iyi istemenin kendi başına değerli olduğu vurgulanmaktadır.

Kant, iyi istemeyi ilk başta kalbî bir çağrışım yapabileceği için olsa gerek, daha başta akıl ile ilişkilendiriyor ve böylece yanlış anlamaları ve olası değersizleştirmeleri engelliyor. Yani, onun önerdiği ahlak metafiziği de yine ahlak felsefesinde olduğu gibi akıl kaynaklı olarak tanımlanıyor. Bu kapsamda, Kant'a göre, "akıl hakiki belirlenimi, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olan değil, akıl mutlaka gerekli olduğu kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmak olmalı. Bundan dolayı bu isteme gerçi tek ve tüm iyi olmayabilir; ama yine de en üstün iyidir ve başka her şeyin, hatta mutluluk isteminin bile, koşulu olmalıdır" (Kant, 2018, s. 11). Buraya kadar iyi istemenin, diğer iyi olarak sayılan şeylerden farkı ve bu anlamda onun kendine has değeri üzerinde duran Kant, ilerleyen kısımlarda nihayet bu iyi istemenin tanımını da yapacak ve söz konusu tanımla birlikte, okuyucuyu nihayet 'ödev' kavramıyla tanıştıracaktır.

Kant'a göre kendi başına saygı görmeye layık olan ve başka hiçbir amaç olmaksızın iyi olan bir isteme, "doğal sağduyuda zaten bulunan, öğretilmekten çok aydınlatılmayı gerektiren; eylemlerimizin bütün değerini belirlemede hep en üstte duran ve diğer her şeyin koşulunu oluşturan kavramdır" ve bununla ilişkili olarak 'ödev' kavramı "iyi isteme kavramını bazı öznel kısıtlamalar ve engellerle birlikte içerir", fakat düşünürüne göre, "bunlar onu saklamaktan ve tanınmaz hale getirmekten çok uzaktırlar; tersine onu daha belirgin kılarlar ve daha da parıldayıp seçilmesini sağlarlar" (Kant, 2018, s. 12). Bu açıklamada geçen sağduyu kavramı dikkat çekicidir; çünkü aynı kavram, hatırlanacak olursa, Cicero'da doğa yasasının ve dolayısıyla buradan doğan yazılı yasaların kaynağı olarak sayılmıştı. Burada ise aynı sağduyu Kant için 'ödev'in kaynağıdır; tabiri caizse, sağduyunun emri olan iyi istemenin vücut bulduğu yer, ödevin varlığıdır.

Kant, ödev kavramını böylece açıkladıktan sonra, tıpkı yararlı olan ile iyi isteme arasında yaptığı ve yukarıda Cicero'nun yapmış olduğu bir benzeri ile ilişkilendirilen ayırma benzer bir ayırım daha yapmaktadır: ödevine uygun olan ile ödevden dolayı olan. Bu anlayışta ödevine uygun olan değil ödevden dolayı olan değerli addedilir, çünkü rastlantısallık ve hatta bizzat eğilim de ödevine uygunluğu meydana getirebilir, ancak iyi isteme insanın seçimleriyle ilgili bir kavramdır. Düşünür bunu kendi mutluluğunu koruma yasası üzerinden şöyle açıklar: "Eğer mutluluğa olan genel eğilim istemesini belirlemiyorsa, (...) eğilimden dolayı değil de ödevden dolayı kendi mutluluğunu koruma yasası (davranışının ilk defa burada) hakiki ahlaksal değeri vardır" (Kant, 2018, s. 14). Çünkü aslında, "ödevden dolayı yapılan bir

eylem, ahlaksal değerini onunla ulaşılabilecek amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdirten maksimde bulur” (Kant, 2018, s. 15). Burada karşımıza “maksim” kavramı çıkmaktadır. Bu kavram, Kant tarafından bir dipnotta şöyle açıklanır: “Maksim, istemenin öznel ilkesidir; nesnel ilke (yani akıl arzulama yetisine tam egemen olmasaydı, bütün akıl sahibi varlıklar için öznel olarak da pratik ilke işlemini görecektir) ise pratik yasadır” (Kant, 2018, s. 16). Şimdi burada, parantez içinde verilen ifadede pratik ‘yasa’ya dair yapılan tanımlama, maksimin tanımlanmasından daha önemli görünmektedir. Çünkü Cicero’nun, kendisine uyulmasını yükümlülük olarak ifade etmiş olduğu yasanın, Kant’ta ancak insanların akli, arzulama yetilerine egemen olmasaydı geçerli olacağı ifade ediliyor. Bu durumda, Kant’ın akıl sahibi varlık olarak tanımladığı insan, yasayı ve yükümlülüğü aşmış görünmektedir.

Kant’ın, eserin devamında yasa kavramına benzer bir kavram olan “buyruk” kavramını da ortaya attığı bilinmektedir. Fakat belki onun koşullu buyruk ile kesin buyruk arasında yaptığı ayırım, yükümlülükten ödev (ahlakî) yükselişi açıklayabilecek olan noktadır. Buna göre, buyruklar ya koşullu ya da kesin olarak buyurlar. Ve bunlardan “ilk buyruklar, insanın ulaşmak istediği (veya isteyebileceği) başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyarlar. Kesin buyruk ise, bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruk olur” (Kant, 2018, s. 30). Şimdi Kant’a göre ahlaksal olan her ilginin yalnız ve yalnız yasaya saygı olduğunu (Kant, 2018, s. 17) ve ahlaksal iyiyi bulmak için sorulması gerekenin de “kendi maksiminin genel bir yasa olmasını da isteyebilir misin?” (Kant, 2018, s. 19) sorusu olduğunu bildiğimiz durumda, iyi isteme de kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmayan bir kavram olduğundan; denilebilir ki Kant kesin buyruk kavramını, klasik anlamdaki yasa, daha doğrusu doğa yasası kavramının öznel alternatifi olarak kullanmıştır. Çünkü zaten Kant’a göre, “ahlaklılık, eylemlerin özerkliğiyle, yani maksimleri aracılığıyla olanaklı bir genel yasamayla olan ilişkisidir” (Kant, 2018, s. 57). Bu durumda, ödev de insanın akılsal özgürlüğünün getirisi olarak ortaya çıkan eylemsel özerkliğinin neticesi gibi görünmektedir.

Nitekim “özgürlüğün bütün akıl sahibi varlıkların istemesinin özelliği olarak varsayılması” (Kant, 2018, s. 66) da yine Kant’ın önermelerinden bir tanesidir. Ancak onun *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı yapıtının son bölümünde giriştiği saf pratik aklın eleştirilmesi işini devam ettirdiği müstakil eseri *Pratik Aklın Eleştirisi*’nin, buraya kadar varılan sonuçları inançsal, vicdanî ve dolayısıyla daha öznel bir alana çektiği düşünülebilir. Çünkü bu eserin sonlarına doğru, “en yüksek iyiyi geliştirme buyruğu nesnel olarak (pratik akılda), bunun olanağı da aynı şekilde (buna karşı söyleyecek sözü olmayan teorik akılda) temellendirilmiştir” diye yazan Kant buradan şu noktaya varır: “Ancak bu olanağı nasıl tasarlamamız gerektiği, yani bunu, doğayı yöneten bilge bir yaratıcı olmaksızın, doğanın genel yasalarına göre mi, yoksa yalnızca böyle bir yaratıcıyı varsayarak mı tasarlamamız gerektiği konusunda akıl nesnel olarak karar verememektedir” (Kant, 1999, s. 157). Buradan hareketle de düşünür, ‘saf pratik aklın bir inancı’ diye bir kavram ortaya atmaktadır (Kant, 1999, s. 158) ki, bu kavram ahlaki, önce iyi isteme ve özgürlük kavramlarıyla; yani dolayısıyla özgür irade kavramıyla açıklayan Kant’ın kaderci bir anlayışa mı evrilmiş olduğu sorusunu gündeme getirebilir.

Ancak Kant, bu inancın bir buyruk olmadığını ifade eder ve onu “yargımızın, bu varoluşu kabul etmek ve onu aklın ileriki kullanımının temeline koymak hakkındaki serbest bir kararı” (Kant, 1999, s. 158) olarak tanımlar. Dolayısıyla, ne olursa olsun, Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde, Aristoteles’in yaptığı gibi, en iyinin ne olduğunu aramakla işe girişmiş ve en nihayetinde insanın aklına ve özgürlüğüne dayanan bir ahlak kuramı, onun deyişiyle bir ahlak metafiziği kurmuş yahut en azından bu kuramı temellendirmiştir.

Burada sonuç olarak, Kant’ın ahlak kuramının, Cicero’nun kurumsal olarak tanımlanabilecek ahlak kuramından farklı olarak yükümlülük yerine ödevi öne sürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla Kant’ın düşüncesinde hukuksal bir yasanın yerine, ahlaki bir buyruk merkeze alınmıştır.

5. SONUÇ

Çalışma boyunca, iyi olan ile doğru olan arasındaki ilişki, Immanuel Kant’ın “ödev” ve Cicero’nun “yükümlülük” kavramsallaştırmalarının benzeyen ve ayrılan yönleriyle ortaya koyulmaya çalışıldı. Öncelikle, bu bağlantının temellerinin kurucusu olan Aristoteles’in ahlak ve politika üzerine yazmış olduğu, birbirini tamamlayan iki eseri incelendi. Aristoteles’in, *Nikomakhos’a Etik*’te öncelikle iyi olanın ne olduğu üzerine bir arayışa girmiş olduğu görüldü. Burada onun, ahlaki anlamda iyi olan ile

politik yani toplumsal anlamda doğru/adil olan üzerine ayrımlar içeren tanımlamalara yer verdiği, bireysel olan ile toplumsal olanın sınırlarını çizmiş olduğu, fakat yine de bu sınırların kesin olmadıkları görüldü. Buna göre o, her ne kadar amaç ya da erek olarak gördüğü mutluluğun erdemle, erdemin iyi olanla, iyi olanın kendine yeterlilikle olan bağlantıları ve kendine yeterliliğin toplumsal niteliği üzerine yazdıklarının oluşturduğu ilişkiler ağı içinde iyi olan ile doğru olan arasında bir ayırım yapmamış olduğunu düşündürse de en nihayetinde, çok belirgin olmayan çizgilerle de olsa ahlak ile hukuku birbirinden ayırmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Cicero'nun *Yükümlülükler Üzerine* ve *Yasalar Üzerine* adlı eserleri üzerinden, onun yükümlülük kavramına yüklediği anlam incelendi. Cicero'nun, Aristoteles'in en nihayetinde ayırttığı kavramlar olan ahlak ile hukuku, ikincisinin lehine olacak şekilde yeniden bir araya getirdiği ve hatta bunları bir kıldığı görüldü. Buna göre, Cicero, yükümlülük kavramına ahlaki bir nitelik tanımlamıştır; bu açıdan da kavramın, Kant'ın ödev kavramıyla bir benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak, söz konusu eserin ilerleyen kısımlarında yükümlülük toplumsal anlamda, yasal bir sorumluluğa benzer şekilde açıklanmıştır. Bu anlamda, Cicero, kendi yükümlülük kuramını adalet kavramı üzerine tesis ederken, Kant, kendi ödev kuramını iyilikseverlikten doğan bir özgürlük anlayışı üzerine kurmuştur. Bu da bunlardan ilkinin daha çok doğru olana ve dolayısıyla hukuksal olana; ikincinin ise iyi olana ve dolayısıyla ahlaki olana odaklandıkları anlamına gelmektedir. Bu noktada Cicero'nun yükümlülük anlayışının ahlakî olandan ziyade hukukî olana dair olduğu, daha doğrusu bu iki alanın ikincisi lehine bir kılındığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkiyi daha iyi kavramak için, düşünürün *Yasalar Üzerine* adlı eserinde sağduyu ile hukuk arasında kurmuş olduğu ilişkiye bakmak gerekmektedir. Burada Cicero'nun yazılı olan yasaların kökenini sağduyuya dayandırmasıyla birlikte, onun yükümlülük kavramının da iyi olandan çok doğru olana; ahlaki olandan çok hukuksal olana dair olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla, iyi olan ile doğru olan arasında belirgin olmayan çizgilerle de olsa, Aristoteles tarafından yapılmış olan ayırımın, Cicero tarafından Roma geleneği içinde doğru olanın lehine olacak şekilde daha da muğlaklaştırıldığı söylenebilir. Ondan asırlar sonra dünyaya gelen Alman düşünür Immanuel Kant ise bu ilişki üzerinde yeniden çalışmış ve Cicero'nunkilere benzer kavramlar ile dengeyi farklı bir şekilde kurmuştur.

Kant'ın ödev kavramına yüklediği anlam, çalışmanın üçüncü bölümünde, onun *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserleri üzerinden incelendi. Nasıl Aristoteles'in ahlak kuramı, en iyinin, kendinde iyinin araştırılmasıyla başlamışsa, Kant'ın çalışmasının da yine en üstün iyinin araştırılması ile başladığı görüldü. Buna göre, iyi istemenin kendi başına var olan değerini yararlılıkla ilişkilendirmemek gerektiği hususu, Cicero'nun ahlaken doğru olan ile yararlı olan arasında yaptığı ayırmada olduğu gibi, Kant'ın düşüncelerinde de vurgulanmıştır.

Kant'ın sağduyu kavramı da düşünürün Cicero'nun düşünceleri ile karşılaştırılması bakımından dikkat çekicidir. Çünkü aynı kavram, hatırlanacak olursa, Cicero'da doğa yasanının ve dolayısıyla buradan doğan yazılı yasaların kaynağı olarak sayılmıştı. Aynı sağduyu Kant için ise 'ödev'in kaynağıdır; tabiri caizse, sağduyunun emri olan iyi istemenin vücut bulduğu yer, ödevin varlığıdır. Cicero'nun kendisine uyulmasını yükümlülük olarak ifade etmiş olduğu yasanın, Kant'ta ancak insanların akli, arzulama yetilerine egemen olmasaydı geçerli olacağı ifade edilmektedir. Bu durumda, Kant'ın akıl sahibi varlık olarak tanımladığı insan, yasayı ve yükümlülüğü aşmış görünmektedir. Dolayısıyla, Kant'ın ahlak kuramının Cicero'nun kurumsal olarak tanımlanabilecek ahlak kuramından farklı olarak yükümlülük yerine ödevi; hukuksal bir yasanın yerine, ahlaki bir buyruğu merkeze aldığı söylenebilir.

En nihayetinde, iyi olan ile doğru olan arasındaki ilişki; Antik Yunan'dan bu yana tartışılmış olsa bile, yine de mümkün olan en iyi/doğru yaşam biçiminin, sözleşmenin ve yasanın oluşturulması için temel araştırma konusu olma özelliğini sürdürmektedir. İyi olan ile doğru olan arasındaki ilişki bu bağlamda ahlakın, politikanın ve hukukun konusudur ve dolayısıyla günümüzde insan hakları alanındaki tartışmaların çözümüne kadar varacak geniş bir çerçevede yöntem vaat edebilecek önemi haiz bir husustur. Son tahlilde; Antik Roma döneminden bir düşünür olarak Cicero ile Aydınlanma Çağı düşünürü olarak Kant'ın -iyi olan ile doğru olan arasındaki ilişki bağlamında tartışılacak düşüncelerinin ele alındığı bu çalışmanın; ahlak felsefesi, politika felsefesi ve hukuk felsefesi

alanlarında, “yükümlülük” ve “ödev” kavramsallaştırmalarının arasındaki farklılığın kavranması ve bu temel üzerine fikirlerin geliştirilmesi için literatüre katkı sunması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adugit, Yavuz (2013). Etikte Akıl ve Duygu Çatışması –Akılcı Perspektif-. Kocaeli: Umuttepe.
- Aristoteles (2014). Politika (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi.
- Aristoteles (2017). Nikomakhos’a Etik (S. Babür, Çev.). Ankara: BilgeSu.
- Cicero (2018). Yükümlülükler Üzerine (C. Cengiz Çevik, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Cicero (2019). Yasalar Üzerine (C. Cengiz Çevik, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Erkızan, Hatice N. (2012). Aristoteles Yazıları –Etik ve Politika Üzerine-. Bursa: Sentez.
- Kant, I. (1999). Pratik Aklın Eleştirisi (İ. Kuçuradi; Ü Gökberk; F. Akatlı, Çev.). Ankara; Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2018). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara; Türkiye Felsefe Kurumu.
- Platon (2015). Devlet (S. Eyüboğlu; M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Yücel, Hasan A. (2015). İyi Vatandaş İyi İnsan. İstanbul: Türkiye İş Bankası.